

Igor Gojnik

Arhitektonički fakultet u Zagrebu

O arhitekturi

Malo je ljudskih djelatnosti koje stvaraoca uvlače u beskonačni krug oduševljenja i frustracija kao što to čini arhitektura. Arhitektura se tek svojim tehničkim dijelom može osloniti na sigurnost napretka prirodnih znanosti. Njezina komponenta koju nazivamo umjetničkom mnogo je difuznija i osobno ne bih tvrdio da se kreće putem ciljnog napretka.

I dok glazba ili slikarstvo bivaju birani od svoje publike, dotle je arhitektura u obrnutom položaju, sama birajući svoju. Iz toga proizlazi uvećana odgovornost arhitekta spram svoje publike. Samo u jednom slučaju arhitektura može imati jednak odnos spram publike kao što to stalno imaju »čiste umjetnosti« - u slučaju rafiniranog pojedinačnog naručitelja, jedinog budućeg korisnika osmišljenog prostora. U najvećem broju slučajeva odgovor treba tražiti u odmjerenom impulsu novuma adekvatnog promjeni stanja publike za koju se stvara. Suvremena dogma arhitekture o »nužnosti novuma« tako postaje samo partikularno, a ni u kojem slučaju univerzalno rješenje.

Kolike su mogućnosti arhitekture da sama iz sebe riješi svoje probleme? Čini se da se nećemo približiti rješenju sve dok ne damo odgovor na prva pitanja: što je arhitektura, što je kuća, što je grad.

Potruga za biti iza fenomena arhitekture težak je zadatak i svakom tragaocu mora biti jasno da nadilazi domenu arhitekture u užem smislu, te kroz teoriju arhitekture zadire duboko u druga područja, prvenstveno filozofiju, psihologiju, sociologiju i teoriju informacija. U osnovi problema arhitekture jesu kao i u mnogim drugim djelatnostima pitanja o lijepom i istinitom. Frustracije arhitekta primarno su uzrokovane izvlačenjem vlastitog shvaćanja »dobrog« u područje apsolutne zakonitosti. Odgovor na ta najteža pitanja nije zadaća arhitekta ali jest njegova obaveza da ih bude svjestan i da zna da postoji razina na kojoj se o tim pitanjima promišlja mnogo kvalitetnije nego je doseg prosječne arhitektonske teorije. Osobno bavljenje tim problemima primarno je inicirano nutrinom i odgovor na ta pitanja pokušaj je stvaraoca da prije svega bude iskren prema sebi samom i da bude sposoban približiti se objektivnom samovrednovanju.

Ako prihvatimo da filozofija ima pravo da bude krajnji arbitar o teoretskim pitanjima o »dobroti« stvorenog, arhitekt mora naći neko načelo svog praktičnog stvaranja i naći predmet svog teoretskog proučavanja. Paradoksalno, glavni predmet proučavanja arhitekata ne bi trebale biti kuće i

gradovi, već onaj za kojeg rade - čovjek. Svjestan sam prigovora arhitektata o pretjeranom psihologiziranju. Jednako tako i opaske da je bavljenje čovjekom apriorna činjenica za svakog arhitekta, no pritom ne mislim na fiziološka ili ergonometrijska proučavanja.

Moja je osobna potreba da svaki svoj projekt proživim kroz »psihodinamički« model koji ima svoj izvor u shvaćanju arhitekture kao »materijalne matrice funkcioniranja sustava-čovjek«. Drugačije rečeno, arhitektura jest projekcija u materijalno, materijalizacija čovjekovih izvornih hereditarnih slika, jungovskom terminologijom - arhetipova.

Ideja arhetipova javlja se već kod Platona. Skolastika ih smatra slikama urezanim u čovjekov duh. Od Decartesa opada metafizička vrijednost arhetipa. Kod Spinoze arhetip je unutarnji uslov saznanja. Napokon Kant svodi arhetipove na dvanaest kategorija razuma, a Schopenhauer ih krajnje pojednostavljuje na jedan arhetip - volju.

Jung daje možda najjednostavniju definiciju arhetipa kroz tvrdnju da su arhetipovi tipični oblici ljudskog shvaćanja i da se manifestiraju u svim prilikama gdje se radi o ravnomjernim i pravilno ponavljanim shvaćanjima.

Ma koliko se činilo da se cijela psihološko-filozofska priča udaljila od problema arhitekture, za materijalizaciju arhetipskog mišljenja gotovo da i nema slikovitijeg primjera, uz religiju i mitologiju, od arhitekture. Vremenske i prostorne udaljenosti, slabo ili nikakvo komuniciranje, nisu spriječile ljudske zajednice na različitim krajevima svijeta da razviju konceptualno gotovo identični model kuće i grada. Svugdje su stvorene slike ulaza, centra, otvorenog i zatvorenog. Svaka od tih slika treba biti ispravno valorizirana prema svom emocionalnom značenju i adekvatno materijalizirana. Kuća bez značajnog prikaza simbola ulaza, bez centra, nije dobra kuća. Grad bez memorije vraćanja, zaštite, sadržaja, bez labirinta tipa mandale nije dobar grad. Kontejnerski princip grada L. Mumforda ima svoj analogon u sadržavajućem i zaštitničkom ženskom principu psihoanalize, a odlično se nadovezuje na tri velike geste pavlovljevske refleksologije od kojih je ona druga vezana uz digestivni silazak i potiče materijalizaciju naprava koje nešto sadrže.

Dakle, načelo iza fenomena, noumen arhitekture, tako bi postao »materijalni« model urođenih slika koje su vezane prije svega na prostor i instinkt održanja sustava. Horizonti slobodne volje arhitekta tako su reducirani na dostupnu mu slobodu ili, kako bi se izrazio Spinoza, na »spoznatu nužnost«. Iako je to tvrdnja koja ide protiv uvjerenja najtaštije čuvanog od svakog arhitekta i stvaraoča - kreativnosti, svaki dobar projekt nagradit će prepoznavanjem korisnika izvornih, arhetipskih principa kuće i uspostavljenom kompatibilnošću između sustava-čovjek i njegove matrice;

jednostavno rečeno, postat će »mjesto«, prostor oduhovljen po mjeri čovjeka.

Takav psihodinamički model vodi nas do sljedećeg razmatranja - adekvatnost određene arhitektonske matrice korisniku. Sasvim je jasno da je glavni preduvjet »uspješnosti« arhitektonsko-urbanističkog produkta baš kompatibilnost sa svojim korisnicima, a ne neki -izam ili pak subjektivno arhitektovo uvjerenje o nužnosti izmišljanja novuma po svaku cijenu. Baš u nekompatibilnosti te vrste možemo prepoznati nefunkcioniranje velikih suburbanih blokova moderne koji su trebali »urbanizirati« pretežno ruralno stanovništvo koje ih je u navali na gradove najčešće i koristilo. Takvi i slični problemi uzrokovani su »neznanjem sustava da koristi određenu matricu i u neznanju arhitekta da implementira u matricu bazične arhetipske tokove prepoznatljive kako divljaku tako i visoko urbaniziranom korisniku«. Nemoguće je negirati bazičnu ljudsku potrebu da se identificira sa prostorom koji ga okružuje. I dok je za psihologe i etnologe princip projekcija »imago« slika, princip »mistične participacije« sa okolinom notorna činjenica, dotle se većina arhitekata još muči sa pojmom mjesta.

Promjene koje se zapažaju u urbanističko-arhitektonskoj praksi mogu se svrstati u strukturalne i epifenomenalne. Dok su prve značajne promjene matrice koje su adekvatne promjeni ponašanja sustava, dotle su druge tek kompenzatorskog karaktera u odnosu na pretjeranu usmjerenost prethodnog stila gradnje. Primjer za prve jest grad u odnosu na selo, »void« u odnosu na »solid« urbanizam, a za druge su to različiti -izmi. Samo ponašanje sustava odvija se kako u dijalektičkom »usavršavanju« tako i u stalnoj psihološkoj oscilaciji između racionalnog - svjesnog - i »iracionalnog« nesvjesnog (srednji vijek, renesansa, barok, neoklasicizam, romantizam, moderna, holistički novi pravci). Ista oscilacija koje se uočava na makrorazini još je uočljivija na mikrorazini grupe i pojedinca. Oscilacije raspoloženja, mišljenja i djelovanja ne mogu ne naći odjek u matrici. Tako »dobar« grad ima i mjesta introverzije i ekstraverzije i racia i emocija. Jednak se slučaj prenosi i na nižu instancu - kuću - koja je u biti generička fraktalna funkcija za organiziranje svake kompleksnije organizacije kao što je grad i širi prostorni plan.

Iako je Hegel arhitekturu svrstao nisko među djelatnosti čovjeka, problemi s kojima se susreće arhitektura teški su i gotovo nerješivi, u čemu su identični filozofskim problemima. Arhitekt, kao primijenjeni psiholog ne smije ostati na razini larpurlartizma i metafizičkog esteta. Potrebna mu je velika doza tolerancije, samopoznavanja i često prevladavanje vlastitog psihološkog tipa da bi prepoznao i adekvatno odgovorio na sustav za koji treba stvoriti matricu unutar koje će ovaj htjeti funkcionirati.

Za kraj nisam našao adekvatnije i ljepše misli od Schellingove: »priroda treba da je vidljiv duh, duh nevidljiva priroda«, koju parafraziram u »arhitektura treba da je vidljivi duh, a duh nevidljiva arhitektura«.